

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

У статті висвітлено наукові погляди на поняття творчого й духовного потенціалу особистості, окреслено роль духовності майбутнього медичного працівника для успішної професійної діяльності, визначено педагогічні умови формування духовно-творчого потенціалу майбутніх лікарів у процесі професійного навчання та підготовки їх до виконання професійних функцій і соціальних ролей.

Ключові слова: *духовність, духовний потенціал, компетентність, майбутній лікар, освітнє середовище, особистість, педагогічна умова, професійна освіта, розвиток, творчий потенціал, толерантність, формування.*

В умовах сучасних екологічних проблем у зв'язку із загостренням актуальності проблеми охорони і зміцнення здоров'я людей постають нові вимоги до змісту та якості підготовки майбутніх лікарів з високим рівнем сформованості професійно значущих рис і духовно-творчого потенціалу, які здатні якісно й сумлінно виконувати свої професійні функції та соціальну роль. Особливо загострюється проблема правильних акцентів у навчанні студентів медичних вищих навчальних закладів з метою формування і розвитку не тільки професійної компетентності високого рівня, а й духовно-творчого потенціалу майбутніх лікарів, що є невід'ємним складником загальної та фахової культури та професіоналізму, одним із основних показників моральної і громадської зрілості особистості лікаря з сукупністю взаємопов'язаних суспільно цінних рис, більшість з яких формуються у процесі професійної підготовки.

Підготовка майбутніх лікарів – це надзвичайно важливий складник вітчизняної системи освіти, концептуальні ідеї якої базуються на положеннях Конституції України, Державної національної програми “Освіта” (“Україна XXI століття”), “Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті”, Законів України: “Про освіту”, “Про вищу освіту”.

Наразі спостерігається певна невідповідність професійної підготовки майбутніх лікарів потребам суспільства у високо духовних і толерантних медичних працівниках; існують певні суперечності між сучасними потребами ринку праці в медичній галузі й соціальним замовленням, що зумовлюють необхідність професійної підготовки майбутнього лікаря, здатного до гармонійного саморозвитку та постійного самовдосконалення свого клінічного (творчого) мислення, самоаналізу та самооцінки власної діяльності, а також спроможного швидко й адекватно реагувати на потреби суспільства, бути професійно компетентним, духовно багатим, творчо активним.

Мета статті – визначити й теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування духовно-творчого потенціалу майбутнього лікаря у процесі професійної підготовки.

Принципам гуманізації професійної підготовки фахівця, здатного до реалізації власного духовно-творчого потенціалу, присвячені наукові розвідки таких учених, як Г. Балл, Д. Богоявленська, І. Бех, Н. Бібік, М. Євтух, П. Кравчук, В. Кремень, В. Кудін, О. Пехота, Е. Помиткін, В. Риндак, С. Сисоєва, В. Сластьонін, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, А. Сущенко, О. Яковлева та ін.

Особливості професійної підготовки лікарів розкрили українські та зарубіжні вчені: В. Андронов, О. Білібін, І. Булаха, Ю. Віленський, І. Вітенко, О. Волосовець, Ю. Вороненко, О. Грандо, В. Дуброва, В. Менделевич, В. Москаленка, О. Орлова, Ю. Остраус, В. Передерій, Л. Пиріг, Ф. Портнов, М. Тимофієва, О. Уваркіна, Е. Чугунова та ін.

Проблеми розвитку творчої особистості висвітлені у працях філософів (В. Біблера, Б. Кедрова, М. Ярошевського та ін.), психологів (О. Брушлинського, Л. Виготського, О. Матюшкіна, К. Платонова, С. Рубінштейна тощо), педагогів (В. Андрєєва, В. Загвязинського, І. Зязюна, М. Кагана, В. Кан-Калика, В. Краєвського, Н. Кузьміної, М. Поташника, С. Сисоєвої, Т. Сущенко та ін.).

Питання розвитку творчого й духовно-творчого потенціалу особистості окреслені в роботах Є. Адакіна, Б. Ананьєва, В. Андрєєва, Д. Богоявленської, І. Бега, Н. Бібік, А. Брушлинського, Л. Виготського, Л. Веретенникової, В. Загвязинського, І. Зязюна, В. Кан-Калика, В. Кременя, А. Леонтєєва, Е. Помиткіна, О. Пехоти, В. Рибалки, В. Риндак, С. Рубінштейна, С. Сисоєвої, В. Сластьоніна, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, Б. Теплова, О. Тихомирова, О. Чаплигіна, В. Шадрикова, О. Яковлевої М. Ярошевського та ін.

Проблеми духовного розвитку особистості висвітлені переважно в площині філософських досліджень (М. Бердяєв, В. Вернадський, Л. Губерський, С. Кримський, С. Пролєєв, В. Соловйов, П. Флоренський, К. Ціолковський, Д. Чижевський, Л. Шкляр та ін.).

Аналіз праць з означеної проблеми засвідчує, що теоретико-методичні засади розвитку творчого потенціалу особистості широко висвітлені в науковій літературі, але сьогодні ще відсутні системні дослідження педагогічних умов, що забезпечують ефективність процесу формування духовно-творчого потенціалу майбутніх лікарів.

У “Загальнодержавній програмі розвитку первинної медико-санітарної допомоги на засадах сімейної медицини” [4] та в Законі України “Основи законодавства України про охорону здоров’я” [3] акцентується увага на тому, що професійна підготовки майбутніх лікарів має бути орієнтована на формування не лише лікарської компетентності, а й готовності випускників медичних ВНЗ до участі в забезпеченні гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності й довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їх здоров’я.

Метою сучасної освіти є всебічний розвиток людини як особистості й найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізич-

них здібностей, виховання високих моральних якостей; формування громадянина, здатного до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу.

На думку М. Згуровського, в сучасних умовах освіти стає актуальним суттєве оновлення змісту й методики навчання, “вже має діяти виключно креативна методика навчання, основою якої є принцип “створи”, замість принципу “повтори” [5, с. 2]. До того ж від рівня духовно-творчого потенціалу майбутніх лікарів як представників національної інтелектуальної еліти залежать не лише життя кожної людини, а й суспільний поступ шляхом цивілізації.

Творчий потенціал особистості має різні тлумачення: здатність людини до активної самореалізації, прагнення до найвищих етичних ідеалів, сукупність можливостей реалізації нових напрямів діяльності суб’єкта творчості [1]. Поняття “потенціал” нерідко розуміється як сукупність наявних коштів або можливостей, що можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети, для здійснення планів, завдань тощо. У філософії потенціалом особистості визначають інтегральну ознаку, яка характеризує певний рівень зрілості її сутнісних сил як суб’єкта життєдіяльності і як індивідуальну цінність, що сприяє розширенню її можливостей в освоєнні своїх суспільних відносин і свого власного саморозвитку [13].

У площині педагогічних і психологічних досліджень творчий потенціал розглядається як сукупність умінь, навичок, можливостей, що визначають рівень розвитку особистості (Л. Москвичов, Р. Піхтовніков); як соціально-психологічна установка на нетрадиційне вирішення суперечностей об’єктивної реальності (Є. Колесніков).

На думку таких учених, як Л. Виготський, В. Кан-Калик, Н. Кічук, М. Лазарєв, А. Цибуля, О. Матюшкін, С. Сисоєва, творчість безпосередньо пов’язана з розумовою діяльністю людини, якій належить вирішальна роль; творчість – це найважливіша форма людської практики, активізації потенціалу суб’єкта в процесі особистісних змін.

З погляду філософів, духовність є сферою людського буття, буттям людського духу, який проявляється через душу. Духовність тлумачать як форму активності людини, як діяльність, що сприяє її фізичному, емоційному, ментальному, соціальному розвитку. На думку Е. Помиткіна, духовний розвиток людини – це внутрішнє прагнення її особистості, це – наближення до гуманістичних, естетичних, екологічних цінностей, цінностей пізнання, самовдосконалення та самореалізації, що є складниками духовності людини. Зазвичай духовність пов’язують з релігійною позицією людини, визначаючи загалом духовність як пошук Бога у власній душі, як життя з Богом, у Богові, як любов до Бога і здібність нести божественне світло любові й творчості (О. Зеліченко).

Духовність лікаря, так і представника будь-якої іншої професії, просто людини, на наше переконання, – це внутрішній стан душі, стрижень, фундамент внутрішнього світу особистості, це – особливе світосприйняття,

усвідомлення реальності, що безпосередньо чи опосередковано спрямовує життєдіяльність людини. Для майбутнього медичного працівника є надзвичайно важливою наявність високого рівня духовності, оскільки не всім достатня професійна кваліфікація лікаря може залишитися й помітною для пацієнтів, а моральне обличчя медика завжди є відкритим і прозорим явищем у процесі спілкування (можливо, навіть дуже нетривалого). Бездуховність лікаря не сприяє успішному вирішенню тих важливих соціальних завдань, які стоять перед закладами охорони здоров'я, як вказують Є. Данилін, І. Богорад, І. Косарев [2, с. 319].

Розвиток творчого потенціалу майбутнього лікаря – це безперервний, цілеспрямований процес актуалізації задатків, здібностей, формування професійної самосвідомості, творчого підходу до вирішення поставлених завдань, розвиток творчого мислення та журналістського сприйняття дійсності. Складовими творчого потенціалу, на думку вчених Д. Богоявленської, Л. Новікової, В. Кан-Калика, С. Смирнова, є інтелект, розвинена творча уява, здібності, активність у самореалізації.

Як стверджує В. Александрова, “об’єднання свідомості та підсвідомості через духовність дає змогу особистості досягти надзвичайної сили натхнення, піднятися на вершину творчості” [1, с. 45]. На наш погляд, структура духовного потенціалу складається з можливостей суб’єкта, які ще не розвинені в творчі здібності; внутрішніх (суб’єктивних) можливостей, які активізують реалізацію творчих здібностей; характеру впливу суб’єкта на предмет творчості.

На думку В. Моляко, творчий потенціал складається з природних здібностей, спрямованості інтересів, загального інтелекту, швидкості засвоєння нової інформації, допитливості, бажання створювати щось нове, наполегливості, цілеспрямованості, працьовитості; зі швидкого оволодіння уміннями, навичками, майстерністю виконання певних дій; здатності до реалізації власних стратегій і тактики вирішення різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних нестандартних, екстремальних ситуацій [8].

Духовно-творчий потенціал людини реалізується не тільки в предметній діяльності, а й у самому процесі її життя, самореалізації як засобі самоствердження, самовираження і саморозвитку. Сьогодні “праця все більше стає засобом самовираження і реалізації індивідуальних здібностей” [6, с. 651].

Як зауважено в “Енциклопедії освіти”, головним завданням вищої школи стає “розвиток самотворчих якостей особи, здатності сприймати і переробляти нові наукові ідеї, аналізувати і застосовувати їх в умовах самостійної професійної діяльності [6, с. 321]. Як стверджують Д. Богоявленська, Л. Новікова, Е. Бондаревська, найістотнішим чинником актуалізації творчого потенціалу особистості є творчий освітній простір, педагогічно комфортне, професійно спрямоване освітнє середовище.

Комфортне освітнє середовище – це сукупність умов, які визначають сприятливий клімат для актуалізації потенціалу всіх учасників освітнього

процесу [7]. Освітнє середовище “у цілому та кожен з його компонентів окремо впливають на формування професійної компетентності фахівця...; кожен його суб’єкт змінюється сам, змінює ситуацію навколо себе, наповнює освітнє середовище новими знаннями, досвідом, способами діяльності, формує нові потреби” [9, с. 86].

На думку В. Слободчикова, середовище починається там, де відбувається зустріч утворюючого з утворюваним, де вони разом починають його проектувати й будувати і де між окремими суб’єктами освіти починають вибудовуватися певні зв’язки і стосунки [11].

Освітнє середовище як головна педагогічна умова формування духовно-творчого потенціалу майбутніх лікарів має максимально наближатися до професійного, воно має бути таким, у якому “гармонізується стан людини, нейтралізуються наслідки стресу, розвиваються творчі здібності, здійснюється оздоровчий вплив на весь організм; взаємовідносини із соціальним оточенням спрямовуються у конструктивне русло; полегшуються контакти з власною сутністю, з внутрішнім “я”; зростають виявлення цілеспрямованої творчої активності, включення до процесу творчої імпровізації” [10, с. 44–45].

Процес формування духовно-творчого потенціалу майбутніх лікарів, на наш погляд, не можливий без наявності комплексу педагогічних умов:

- встановлення гуманістичних міжособистісних відносин як базової основи розвитку духовно-творчого потенціалу;
- постановка проблемних завдань, вирішення яких передбачає педагогічну співпрацю і духовну взаємодію між викладачем і студентами;
- організація спільної творчої діяльності студентів і викладачів, що сприяє накопиченню і передачі досвіду творчої діяльності;
- творчий підхід до управління розвитком духовно-творчого потенціалу майбутніх лікарів;
- використання індивідуальних, колективних навчально-творчих завдань, які стимулюють прояв творчого потенціалу і вміння працювати в команді;
- поєднання індивідуальної та колективної форм навчальної діяльності студентів;
- самоорганізація пізнавально-творчої самостійної роботи майбутніх лікарів;
- конструювання професійно-медичних ситуацій, що стимулюють творче (клінічне) мислення, саморозвиток професійної свідомості й культури діалогу, творчий підхід до вирішення професійних завдань;
- використання індивідуально-творчого навчання, що передбачає вивчення індивідуальних професійно значущих здібностей студентів та їх подальший духовно-творчий розвиток у процесі навчання;
- забезпечення взаємозв’язку вищої школи з професійним середовищем, посилення професійно-творчої спрямованості навчання.

За словами Т. Сущенко, важливим є “формування генетичної потреби у творчій самостійності, яка буде потрібна протягом усього життя, якісно нове бачення себе, своєї ролі й участі в педагогічному процесі, що вимагає реальних і глибинних змін у професійній діяльності його організатора – викладача” [12, с. 386].

Висновки. Таким чином, на основі аналізу науково-теоретичної літератури можна зробити висновок, що під внутрішньою готовністю до творчості вчені здебільшого розуміють здатність людини концентрувати творчі сили, під зовнішньою – почуття обов’язку, відповідальності, совісті. Розвиток творчого потенціалу майбутнього лікаря, на нашу думку, залежить від педагогічно комфортного, професійно орієнтованого освітнього середовища (Т. Лошакова, В. Петровський, Г. Полякова, К. Приходченко, В. Слободчиков, А. Хуторський, В. Ясвін), педагогічного супроводу: духовної взаємодії суб’єктів навчання (Е. Бондаревська, А. Петровський, Т. Сущенко, А. Тубельський); творчого співробітництва (А. Адамський, Ш. Амонашвілі, І. Іванов); педагогічної підтримки (Н. Крилова, Н. Михайлова, С. Поляків, І. Фрумін, І. Якиманська), творчо-діалогового спілкування викладачів і студентів (І. Кім, М. Кондратьєв, А. Мудрик).

Отже, професійна підготовка майбутніх лікарів повинна відповідати потребам суспільства і має бути спрямована не лише на формування медично компетентного і висококваліфікованого фахівця, а й на розвиток його духовності та толерантності, творчого потенціалу, рівень сформованості якого у студентів вищих медичних навчальних закладів передбачає найефективніше застосування ними глибоких і міцних знань у різних професійних ситуаціях майбутньої лікарської практики.

Професійна підготовки майбутніх лікарів має бути орієнтована на формування не лише лікарської компетентності, а й готовності випускників медичних ВНЗ до участі в забезпеченні гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності й довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їх здоров’я. Від духовно-творчого потенціалу майбутніх лікарів залежатиме коректне, переконливе, обнадійливе спілкування з пацієнтами, а отже, й успіх лікування. Для досягнення такої мети процес підготовки майбутніх лікарів повинен відбуватися в педагогічно комфортних умовах, максимально наближених до професійно-медичних.

Список використаної літератури

1. Александрова В. Г. Возрождение духовных традиций гуманной педагогики / В. Г. Александрова // Педагогика. – 2008. – № 6.

2. Деонтология в медицине : в 2 т. / О. С. Белорусов, Н. П. Бочков, А. А. Бунятян ; под ред. Б. В. Петровского. – Москва : Медицина, 1988. – Т. 1. Общая деонтология. – 352 с.

3. Закон України “Основи законодавства України про охорону здоров’я” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bs-staff.com.ua/pb_ot/1085_165_37.html.

4. Закон України “Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку первинної медико-санітарної допомоги на засадах сімейної медицини на період до

2011 року” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://te.zavantag.com/docs/2540-/index-49244.html>.

5. Згуровський М. З. Вища технічна освіта і Болонський процес : Доповідь на Всеукраїнської нараді ректорів вищих технічних навчальних закладів 17–18 березня 2004 р., м. Харків / М. З. Згуровський // Київський політехнік. – 2004. – № 12. – № 2.

6. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком інтер, 2008. – 1040 с.

7. Лошакова Т. Ф. Педагогическое управление процессом создания комфортной среды в образовательном учреждении : монография / Т. Ф. Лошакова. – Екатеринбург, 2001. – 416 с.

8. Моляко В. О. Психологічна проблема творчого потенціалу людини / В. О. Моляко // Наука і освіта. – 2007. – № 4–5. – С. 115–118.

9. Полякова Г. Вплив освітнього середовища ВНЗ на формування професійної компетентності фахівців / Г. Полякова // Вища школа. – 2010. – № 10. – С. 78–87.

10. Приходченко К. Формування особистісних якостей навчаючих у творчому освітньо-виховному середовищі навчального закладу / К. Приходченко // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – 2011. – № 1 (8). – С. 42–46.

11. Слободчиков В. И. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры / В. И. Слободчиков // Новые ценности образования: культурные модели школы. – Москва, 1997. – Вып. 7. – С. 177–185.

12. Сущенко Т. І. Пріоритети сучасної освіти та педагогіки з позицій планетарного підходу / Т. І. Сущенко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. – Запоріжжя. – 2009 – № 2. – С. 382–389.

13. Чаплигін О. К. Творчий потенціал людини як предмет соціально-філософської рефлексії : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03 / О. К. Чаплигін ; Харківський національний автомобільно-дорожній ун-т. – Харків, 2001. – 428 с.

Стаття надійшла до редакції 28.08.2014.

Слухенская Р. В. Педагогические условия формирования духовно-творческого потенциала будущих врачей

В статье освещены научные взгляды на понятие творческого и духовного потенциала личности, очерчена роль духовности будущего медицинского работника для успешной профессиональной деятельности, определены педагогические условия формирования духовно-творческого потенциала будущих врачей в процессе профессионального обучения и подготовки их к выполнению профессиональных функций и социальных ролей.

Ключевые слова: *духовность, духовный потенциал, компетентность, будущий врач, образовательная среда, личность, педагогическое условие, профессиональное образование, развитие, творческий потенциал, толерантность, формирование.*

Sluhanskaya R. Pedagogical Conditions of Formation of the Spiritual and Creative Potential of Future Doctors

The article deals with the scientific views on the concept of creative and spiritual potential of the individual, outlined the role of spirituality of the future health worker for successful professional activity, defined pedagogical conditions of formation of the spiritual and creative potential of future physicians in the process of professional learning and training them to perform professional functions and social roles.

For the future of health care worker is extremely important that there is a high level of spirituality, because it is not sufficient professional qualifications of the doctor may remain and be visible to the patients, and the moral face of the medic is always open and transparent phenomenon in the process of communication.

The development of the creative potential of the future doctor is continuous, purposeful process of updating inclinations, abilities, formation of professional identity, creative approach to problem solving, the development of creative thinking and journalistic perception disposin training of future doctors should be focused on the formation of not only medical expertise, but also the readiness of graduates of medical schools to participate in ensuring the harmonious development of physical and spiritual strength, high work capacity and long active life of citizens, eliminate the factors that negatively affect their health.

From spiritual and creative potential of future doctors will depend valid, compelling, encouraging communication with patients and, therefore, the success of the treatment. To achieve this goal the training of future doctors must occur in pedagogically comfortable conditions as close to professional medical.

Key words: *spirituality, spiritual capacity, competence, future doctor, educational environment, personality, pedagogical condition, professional education, development, creativity, tolerance, formation.*